

Тақризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи номзоди Абдуллоева Заррина Фатуллоевна дар мавзӯи «Таърихи инкишофи истилоҳоти мусиқӣ дар забони тоҷикӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.22. – Забонҳои халқҳои кишварҳои хориҷии Аврупо, Осиё, Африқо ва сокинони бумии (аборигенҳои) Амрико ва Австралия (забони тоҷикӣ) пешниҳод шудааст.

Аз ибтидои садаи XXI сар карда, таваҷҷуҳ ба таҳқиқу омӯзиши истилоҳоти соҳаҳои мухталиф ривҷ ёфт ва ин ҳам бошад натиҷаи нашр гардидани як зумра диссертатсияву монографияҳо ба шумор меравад. Агар то ба имрӯз ба сатҳи таҳқиқи истилоҳот назар афканем, соҳаву бахшҳои мавҷуданд, ки калимоту истилоҳоти онҳо қариб, ки ба мардум ношноанд ва ба таҳқиқу пажӯҳиш ниёз доранд. Соҳаи мусиқӣ низ аз зумраи он бахшҳо маҳсуб ёфта, моро бо осори илмиву фарҳангии гузаштагонаном ошно месозад.

Бояд гуфт, ки таҳқиқи таърихи инкишофи истилоҳоти мусиқӣ яке аз масъалаҳои муҳимми таҳқиқ дар бахши забоншиносии тоҷик ба шумор меравад. Ҳамин тавр, диссертатсияи номзоди Абдуллоева Заррина Фатуллоевна дар мавзӯи «Таърихи инкишофи истилоҳоти мусиқӣ дар забони тоҷикӣ» пажӯҳиши саривақтӣ буда, муаллиф дар он ҷанбаҳои норавшани мавзӯро бар мабноси усули тавсифӣ ва муқоисавӣ-таърихӣ мавриди баррасӣ қарор додааст.

Аз ин лиҳоз, муҳаққиқ диссертатсияро аз мубрамияти мавзӯ ва то ҳол таҳқиқ нагардидани истилоҳоти «мусиқӣ» дар забони тоҷикӣ оғоз намуда, таъкид бар он мекунад, ки истилоҳоти мусиқӣ аз ҷониби забоншиносони тоҷик дар алоҳидагӣ мавриди пажӯҳиш қарор нагирифта, то ин замон ба масъалаи таҳқиқ, таҳлил ва муқоисаи истилоҳоти мусиқӣ дар забоне, ки зикраш рафт, диссертатсияе таълиф нагардидааст.

Диссертатсияи номзоди Абдуллоева Заррина Фатуллоевна дар мавзӯи «Таърихи инкишофи истилоҳоти мусиқӣ дар забони тоҷикӣ» аз муқаддима, се боб, ҳафт фасл ва хулосаву феҳристи адабиёт иборат аст.

Дар муқаддимаи диссертатсия дар бораи мубрамияти мавзӯ, дараҷаи омӯзиши қор, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ, методи таҳқиқ, навгониҳои илмии диссертатсия, аҳамияти назариявии таҳқиқ, моҳияти амалии таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологияи таҳқиқот, нуктаҳои муҳимми диссертатсия, қоркард ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот ва сохтори диссертатсия сухан меравад.

Дар боби якуми диссертатсия «Масъалаҳои назариявӣ ва амалии истилоҳнигорӣ ва инъикоси онҳо дар истилоҳоти мусиқии тоҷикӣ» сухан аз боби масъалаҳои назариявии истилоҳшиносӣ ва марҳилаҳои асосии рушди истилоҳоти мусиқӣ меравад.

Зерфасли якум «Масъалаҳои назариявии истилоҳшиносӣ» ном дошта, диссертант моро ба таҳқиқи масъалаи истилоҳ аз тарафи муҳаққиқони тоҷик ошно месозад. Муҳаққиқ ҳар таҳқиқотеро, ки то ба имрӯз ба масъалаи истилоҳот дар забони тоҷикӣ ба анҷом расидааст, хеле муфассал баррасӣ карда, фикру андешаҳои худро нисбат ба масъалаи мазкур баён

хам мекунад ва ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки муҳаққиқ аз таҳқиқотҳои дар ин самт мавҷудбуда пурра огоҳ аст. Дар баъзе мавридҳо муҳаққиқ ба таҳқиқи масъалаи истилоҳ ва тавофути он аз вожа ва калима даст зада, назару диди забоншиносони маъруфро, мисли Л. Блумфилду Б. Блоч ва Г. Трагер баррасӣ менамояд.

Яке аз бартариятҳои диссертатсияи мавриди назар аз дигар диссертатсияҳои дар баҳши истилоҳшиносӣ таълифёфта дар он аст, ки муаллиф дар бештари мавридҳо пас аз таҳлилу баррасии андешаҳои забоншиносон диду назари худро пешниҳод намуда, бо мисолҳои мушаххас онҳоро баён мекунад. Маҳз дар ҳамин фасл муаллифи диссертатсия тавофути байни калима, вожа ва истилоҳро шарҳ дода, чунин қайд мекунад: «Калима ё вожа шаклҳои зехнӣ (шакли дар зехн мавҷуд будаи калима), айнӣ (сурати воқеии калима), гуфторӣ (тарзи талаффузи калима) ва навишторӣ (чигунагии навишти калима) дорад. Вале истилоҳ калимаи хос, аниқтараш калима ба вазифаи хос аст. Вай калима ё иборае мебошад, ки тобиши махсуси маъноӣ илмӣ дошта, дар доираи амали як илми мушаххас мафҳуми муайянеро ба шакли муъҷаз ифода мекунад» (саҳ. 16).

Дар саҳифаҳои баъдинаи фасли мазур (саҳ. 17, 18, 19, 20) муаллифи диссертатсия моро бо назару андешаҳои истилоҳшиносони маъруфи собиқ шӯравӣ – А. Д. Хаютин, Б.Н. Головин, В. П. Даниленко, Д.С. Лотте ошно карда, диди онҳро перомунӣ таърифи мафҳуми «истилоҳ» баён месозад.

Фасли мазкур бо шарҳи ба чанд талабот ҷавобгӯӣ будани истилоҳ хотима ёфта, муҳаққиқ якмаъноиву сахтӣ, кӯтоҳиву муъҷазӣ, таркибпазириву мутобиқат ба савтиёт барин хусусиятҳои истилоҳро таъкид менамояд.

Дар фасли дуюм «Марҳилаҳои асосии инкишофи истилоҳоти мусиқӣ дар забони тоҷикӣ» муаллифи диссертатсия таҳқиқро аз андешаи муаррихи соҳибназари тоҷик Н. Ҳақимов роҷеъ ба марҳилаҳои таърихии ташаккули фарҳанги мусиқии мардумони эрониясл оғоз мекунад.

Ба андешаи муаллиф марҳилаҳои асосии рушди истилоҳоти мусиқӣ дар забони тоҷикӣ чунин аст: 1) марҳилаи тоисломӣ; 2) марҳилаи асрҳои миёна ё густариши фарҳанги исломӣ; 3) марҳилаи замони муосир (саҳ. 25).

Ҳамин тариқ, муаллиф рушду такомули истилоҳоти мусиқии тоҷикиро дар марҳилаҳое, ки зикрашон рафт, бар мабноси андешаҳои донишмандону муҳаққиқон, амсоли Абуалӣ ибни Сино, Абунастри Форобӣ, Абдулмуъмин Сафиуддини Урмавӣ, Абубакри Наршахӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Алишери Навоӣ, А. Раҷабов, К.И. Чуйкин, Н. Ҳақимов баррасӣ карда, назари худро низ қайд мекунад.

Фасли интиҳои боби якум бо шарҳи марҳилаи сеюм ё марҳилаи замони муосир ба анҷом расида, муаллиф рушди истилоҳоти ин давраро бо ворид шудани вожагони иқтибосии мусиқӣ аз забонҳои гуногун ба таркиби луғавии забони англисӣ баррасӣ менамояд.

Боби дуюми диссертатсия «Роҳҳои инкишоф ва ташаккули истилоҳоти мусиқии тоҷикӣ» унвон дошта, дар он масъалаҳои истилоҳоти мусиқии тоҷикӣ, истилоҳоти иқтибосии мусиқӣ, иқтибосот аз забонҳои арабӣ, юнонӣ, хиндӣ ва аз забонҳои дигар баррасӣ мешавад.

Дар фасли якуми боби мазкур муаллиф истилоҳоти асили музикиро баррасӣ намуда, дар ибтидо назари профессор А. Низомовро дар хусуси аз забони арабӣ ворид шудани чанде аз истилоҳоти мусиқии тоҷикӣ шарҳ додааст. Пасон муаллиф ҷойгоҳи истилоҳоти мусиқии тоҷикиро, амсоли *чанг*, *чангнавоз*, *сурудгӯ*, *руд*, *барбат*, *зер* ва ғайра дар ашъори устод Рӯдакӣ, Фирдавсӣ ва ҳамасрони онҳо мавриди таҳқиқ қарор медиҳад. Яке аз комёбиҳои муаллиф дар дарёфти истилоҳоти музикӣ бар мабноси ашъори шуарои форсу тоҷик маҳсуб меёбад ва муҳаққиқ дар ин самт муваффақ ҳам гардидааст. Ҳар як истилоҳ ва ибораистилоҳи мусиқии тоҷикӣ дар алоҳидагӣ дар таркиби байтҳо низ аз тарафи муҳаққиқ пурра таҳқиқ гардидааст. Дар ин фасли диссертатсия истилоҳоти музикӣ бо тартиби алифбо бо шарҳу тавзеҳи мухтасар оварда мешавад, ки ин ҳам арзиши илмии диссертатсияро баландар мегардонад.

Фасли дуюми диссертатсия моро ба истилоҳоти иқтибосии музикӣ ошно месозад. Нахуст муаллиф андешахояшро роҷеъ ба мафҳуми иқтибос ва диду назари донишмандони тоҷикро, ба монанди Т.Бердиева, С.Назарзода, М.Ҳ. Султон, Ҳ. Мачидов перомуни падидаи мазкур дар забони тоҷикӣ шарҳу тавзеҳ медиҳад.

Баъдан он иқтибосоти мусиқие, ки аз забони арабӣ дар таркиби лугавии забони тоҷикӣ ба чашм мерасанд, баррасӣ мегардад. Муаллиф истилоҳоти мусиқии арабиаслро ба таври муфассал гурӯҳбандӣ намудааст (с. 77-82).

Иқтибосот аз забони юнониро метавон низ дар таркиби лугавии забони тоҷикӣ аҳён-аҳён мушоҳида намуд. Шумораи истилоҳоти мусиқии аз забони лотинӣ воридгардида дар диссертатсия хеле маҳдуд буд, ҳамагӣ панҷ истилоҳро ташкил медиҳад.

Ба андешаи муҳаққиқ муаллифи рисолаи мусиқии «Замзамаи ваҳдат» зимни баёни матлаб дар баробари истилоҳоти форсии музикӣ истилоҳоти ҳиндиро низ ёд кардааст, ки бархе аз онҳо камубеш дар дигар рисолаҳои музикӣ низ ба мушоҳида мерасанд (саҳ. 84). Дар маҷмӯъ муаллиф ба сифати намуна чилу шаш истилоҳотеро, ки аз забони ҳиндӣ ворид гардиданд, шарҳ медиҳад.

Фасли интиҳои боби мазкур ба баррасии иқтибосот аз забонҳои дигар бахшида шудааст. Муаллиф шарҳро аз истилоҳоте, ки решаи туркӣ дошта, дар таркиби истилоҳоти рисолаҳои мусиқии тоҷикӣ кам ба назар мерасанд, оғоз мекунад, ба монанди *қобуз*, *шатаргу* (*шидиргу*) (саҳ. 88).

Баъдан он истилоҳоте, ки аз забонҳои лотинӣ, фаронсавӣ, итолиёӣ, олмонӣ, русӣ ва ғайра ба воситаи забон ва гунаи русӣ ба таркиби лугавии забони тоҷикӣ иқтибос шудаанд, баррасӣ мегардад. Муаллиф ҳар як истилоҳро аз нигоҳи баромад (этимология) таҳқиқ намуда, гунаи аслии онро бо забони асл нишон медиҳад, ба монанди камертон (олм. *Kammerton* – «садои хона») – асбоб барои сабт ё таҷдиди баландии меъёрии овоз, ки маъмулан «камертон» номида мешавад. Дар амалияи иҷро барои ҷӯр кардани асбобҳои музикӣ, хорхонон ва дигарон истифода мешавад (саҳ. 98).

Боби сеюми диссертатсия «Роҳ ва усулҳои истилоҳсозии мусиқии тоҷикӣ» унвон дошта, ҳар як истилоҳи музикӣ дар қолаби калимасозӣ

тахқиқ карда мешавад. Нақши ҳар як усули истилоҳсозӣ дар алоҳидагӣ баррасӣ мегардад.

Нахуст муҳаққиқ ҳамаи истилоҳоти ҷамъовардаи худро ба содаву сохта ва мураккабу таркибӣ ҷудо мекунад. Назару андешаҳои эроншиносон (Ю.А. Рубинчик, Л.С. Пейсиков ва диг.), забоншиносони маъруфи собиқ шӯравӣ (В.С. Расторгуева ва диг.), забоншиносони тоҷикро (Ш. Рустамов, М.Ҳ. Султон) таҳлилу баррасӣ карда, истилоҳоти мусиқиро таҳқиқ намудааст.

Яке аз усулҳои, ки дар сохтани истилоҳоти мусиқӣ ғаъол аст, усули сарфӣ ном дорад. Дар сохтани ин гурӯҳи истилоҳот нақли вандҳо, пешвандҳо ва пасвандҳо хеле калон аст. Муҳаққиқ ҳар як пешванду пасванди истилоҳсозро бо шарҳи этимологиашон пешниҳод мекунад, ки ин аз пухтакору дақиқназар будани муаллифи диссертатсия гувоҳӣ медиҳад. Ба андешаи муаллиф пасвандҳо назар ба пешвандҳо хеле ғаъолтаранд.

Ҳасли дуҷуми боби мазкур «Усули наҳвию сарфӣ» ном дошта, дар асоси он истилоҳоти мураккаби мусиқӣ таҳлил мешаванд. Дар ибтидо, муаллиф ба шарҳи низоми маъруфи таснифи вожаҳои мураккаби забонҳои ҳиндуаврупоӣ, ки бо номҳои ҳиндӣ дванда, амредита, татпуруша, кармадҳорая, двигу, баҳувриҳи ва авҷибҳова (саҳ. 112) таъя карда, истилоҳоти мусиқиро дар асоси таркибҳои зикршуда таҳлил намудааст.

Усули луғавию наҳвӣ дар ҳасли ҷорум мавриди баррасӣ қарор мегирад. Усули мазкур ба истилоҳи мураккаб гузаштани ибораҳои изофӣ ва ҷумлагунаҳоро ифода мекунад. Ин усул дар сохтани истилоҳоти мусиқии тоҷикӣ он қадар ғаъол нест.

Ҳасли баъдинаи диссертатсия «Усули луғавию маъноии истилоҳсозӣ» ба масъалаи бо маъноҳои гуногун қорбурд гардидани як истилоҳ ба назар мерасад.

Бояд таъкид кард, ки бо роҳи ибора сохтани истилоҳ маъмултарин ва сермаҳсултарин қолаби истилоҳсозии мусиқӣ ба шумор меравад. Муаллиф ибораистилоҳҳои мусиқиро ба ибораҳои истилоҳии изофӣ ва ибораҳои истилоҳии пешояндӣ гурӯҳбанди намудааст.

Ҳар як боби диссертатсия бо хулосаҳои мушаххаси муаллиф ба охир расидааст ва ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки проблемаҳои дар диссертатсия матраҳгардида ҳалли худро пурра ёфтаанд. Дар хулосаи умумӣ бошад муҳаққиқ натиҷаҳои таҳқиқоти худро ҷамъбаст кардааст, ки аз аҳамияти назарраси назарӣ ва амалӣ ҳолӣ нест.

Диссертатсияи илмӣ Абдуллоева Заррина Ғатуллоевна дар асоси меъёрҳои нави илмӣ таҳия гардидааст. Тарзу усули иқтибос, таҳияи бобу ғасл, хулоса ва феҳристи адабиёт тибқи талаботи стандартҳои муносири таълифи қорҳои илмӣ таҳқиқотӣ ба роҳ монда шудааст.

Тамоми мақолаҳои нашрнамудаи муаллифи диссертатсия муҳтавои диссертатсияро инъикос менамояд. Диссертатсияи мазкур барои хондани қурси «Таърихи забони тоҷикӣ», «Вожашиносӣ ва истилоҳоти забони тоҷикӣ» метавонад ба гунаи неку мусоидат намояд.

Дар баробари дастовардҳои муҳим диссертатсия ва фишурда аз камбудиву норасоӣҳо низ ҳолӣ нест:

1. Агар боби дуҷуми диссертатсия «Таҳлили луғавӣ-маъноии истилоҳоти мусиқии тоҷикӣ» унвон мегирифт, ҳуб мешуд, зеро қисми зиёди

боби мазкурро шарҳи луғавии истилоҳоти асили мусиқии тоҷикӣ (саҳ. 45-50; 54-73), иқтибосот аз забони арабӣ (саҳ. 77-82), иқтибосот аз забони юнонӣ (саҳ. 82-83), иқтибосот аз забони ҳиндӣ (саҳ. 86-88), иқтибосот аз забонҳои дигар (саҳ. 88-103) ташкил медиҳад.

2. Муаллиф дар диссертатсия иқтибосоти зиёдеро ҷой додааст, агар назари танқидии худро роҷеъ ба мавзӯи таҳқиқ баён менамуд, хуб мешуд.

3. Агар муаллиф он истилоҳотеро, ки дар диссертатсия ба сифати мисол овардааст, дар охири диссертатсия ҳамчун замима ҳамроҳ менамуд, арзиши диссертатсия боз ҳам баландтар мегардид.

4. Муодили тоҷикии баъзе аз истилоҳот дар диссертатсия ҷой дода нашудааст, агар муаллиф онҳоро тарҷума мекард, арзиши илмии диссертатсия боз баландтар мегардид.

5. Дар баъзе аз саҳифаҳои диссертатсия (35, 88, 90, 97, 111....) ғалатҳои имлоӣ ва услубӣ ба ҷашм мерасад.

Дар маҷмӯъ, камбудии ишорашуда ба аҳамияти таҳқиқоти анҷомдода таъсири манфӣ нахоҳад расонд, зеро онҳо ислоҳпазиранд ва ба осонӣ бартараф хоҳанд шуд.

Фишурдаи диссертатсия бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ мазмуну мундариҷаи қорро пурра инъикос мекунад ва мақолаҳои таълифнамудаи муаллиф низ ба талабот ҷавобгӯ аст.

Хулосаи мухтасари қори диссертатсионӣ, ки бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ дар охири фишурдаи диссертатсия оварда шудааст, тибқи талаботи ҷорӣ Комиссияи олии атестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия шуда, моҳияти илмии қори мазкурро ба таври фишурда инъикос менамояд.

Диссертатсия ба талаботи Низомномаи намунавӣ оид ба Шӯрои диссертатсионӣ ва Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (дотсент, профессор), ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми ноябри соли 2016, таҳти №505 тасдиқ гардидаанд, пурра ҷавобгӯ буда, муаллифи он Абдуллоева Заррина Фатуллоевна сазовори дараҷаи илмии номзади илми филология мебошад.

Мудирӣ кафедраи забоншиносӣ
ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи
давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи
Садриддин Айнӣ, доктори илми филология,
профессор

Чаматов Самиддин Салоҳддинович

тел.: 91 900 54 62

E-mail: jsamiddin@mail.ru

Имзои Чаматов Самиддин
Салоҳддиновичро тасдиқ менамоям.
Сардори раёсати кадрҳои Донишгоҳи
давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи
Садриддин Айнӣ

Назаров Давлатхон

18.03.с.2019.